

CXH-NİN ÇÖKÜNTÜ QATINDA LATERAL ARTAN SEDİMENTASIYA CİSMLƏRİNİN GENEZİSİNİN TƏDQIQI

P.Z.Məmmədov, R.Y.Qəniyeva

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Cənubi Xəzər və Orta Xəzər hövzələrində regional seysmostratiqrafik tədqiqatların nəticəsi hövzələrin təkamülünün müxtəlif mərhələlərində kompensasiya olunmamış çökmə rejimi geniş yayılmışdır. Tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, CXH-də çökmələrin 50 %-i kompensasiya olunmamış çökmə şəraitində yığılmışdır. Belə komplekslər dəniz səviyyəsinin kəskin aşağı düşdüyü və paleoçayların və sualtı kanalların fəaliyyətlərinin artdığı zamanlarda şelf zonalarının yuyulmaya məruz qaldığı zamanlarda toplanmışlar. Çayların və sualtı kanalların atılma konusları kontinental yamaclarda progradasiya tipli sedimentasiya cismlərini yaratmışlar. Belə cismlər lay sərhədlərinin ilkin meyilləri və klinoforma konfigurasiyası ilə səciyyələnilir. Seysmostratiqrafik tədqiqatlar göstərir ki, CXH-nin kəsilişində horizontal laylanma modeli heç də tipik deyildir. Kəsilişdə müxtəlif formalı lateral artan sedimentasiya cismləri çoxluq təşkil edir. Onlar maili və siqnavari sərhədlərlə xarakterizə olunurlar. Layların qalınlığı sinxron şaquli tektonik hərəkətləri səciyyələndirmir. Bu səbəbdən də kompensasiya olunmamış hövzələrdə “qalınlıqların analizi” və “açılmamış qalınlıqların bərpası” və digər sərhədlərin ekstropolyasiya və interpolyasiya üsulları istifadə oluna bilməz.

Seysmostratiqrafik tədqiqatlar göstərir ki, delta çökmələr sistemi çox fərqlənir. Paleo –Volqanın pliosen hövzəsinin şimalında inkişaf etmiş deltası təxminən 200 km cənuba yayılmışdır. CXH-nin erkən pliosen kəsilişində avan-delta klinoformasası dənizin səviyyəsinin nisbi dəyişməsinin tam paratsikli ərzində (təxminən 500 min il) yaranmışdır. Sesymik kəsilişlərə görə o, topoqrafik çökəkliyin ilkin yamacını lateral 10-12km, şaquli 100-200m örtmüşdür. Nəticədə yeni çökmə yamacı yaranmışdır ki, bu da uzun müddətli fasilədən sonra (təxminən 300 min il) yeni yamac klinoformaları ilə örtülmüşdür.

Epihəsin platformasının özülünün kənar strukturları da müxtəlif yaşlı lateral artan sedimentasiya komplekslərinin yaranmasında mühüm rol oynamışdır. Seysmik kəsilişlərdə qravitiplərin və sellərin paleoyamacda izi yaxşı görünür.

CXH-nin Balxanyanı zonasının şimal bortunda maili ($>16^\circ$) və hündür kontinental yamac yaxşı görünür. Burada müstəvi kəsikləri qırılmış klinoformalar və uçqun kütlələri görünür. Belə yamaclar uzun müddətdə orta – gec yuradan oliqosənə qədər müddətdə formalaşmışlar. Dik yamacda çökmələrin olmaması onun tranzit səthi olduğunu sübut edir. Yamac bəzi yerlərdə özülə qədər yuyulmuş və kanyonlar sistemi ilə dağılmışdır. Eyni yaşlı komplekslər şelfdə və yamacın dibində seçilirlər.

Vaxt kəsilişlərində sel və uçqun seysmofasiyaları yamacın yuxarı terraslarında aydın görünür. Çökmələrin yamacın dibinə yığılmasının tənzimləyici mexanizmi dəniz səviyyəsinin tsiklik dəyişməsi olmuşdur. Hövzənin Epihəsin platforması və dağ

sistemləri ilə bort zonalarında flüvial delta çöküntüləri şelf örtükləri, yamacları lateral örtən terrigen klinoformalar, yamac dibindəki çöküntülər və abbasaldakı sıxılmış örtüklərdərin sulu hövzələr üçün xarakterik olan paragenez yaratmışlar. Böyük və aktiv delta sistemləri və digər yuyulma mənbələri hövzədən çox uzaqda olduqda onun kontinental ətrafında şelf karbonatlarının yamac çöküntülərinin və nazik dib örtüklərinin paragenezi yaranır. Belə tip paragenez dərin sulu hövzələrin əsas indikatorudur.

Bu iş Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə dəstəyi ilə ərsəyə gəlmişdir – **Qrant №EIF-KETL-2-2015-1(25)-56/33/2.**